

Včasně rozpoznávání krizí: kvadratura kruhu?

Článek byl pod názvem „Krisenfrüherkennung: Die Quadratur des Kreises?“ uveřejněn v č.5/1996 časopisu *Soldat und Technik*, vydávaném nakladatelstvím *Umschau Zeitschriftenverlag*. Dr. rer. soc. oec. Andrea K. Smutek-Riemer se zabývá výzkumem v oboru včasného rozpoznávání krizí. Čtenářům neujde, že popsaná metoda stupnice signálů má širší použití.

Období po roce 1989 je možno označit jako jednu z nejbouřlivějších fází po druhé světové válce. V různých společensky důležitých oblastech došlo ke dramatickým převratům.

Mnohé události a vývojové tendence mají **silně krizový charakter**. „Všichni mluví o krizi“ - tento pojem je v módě a má již inflační ráz. Krizí je všechno - a tím koneckonců nic. Krize se stala všeobecným pojmem. Podobně je tomu s pojmy „včasné rozpoznání krizí“ a „řešení krizí“. Otázka, co chceme konkrétně organizovat a řídit a zda je vůbec možno nějakou krizi řešit, stále ještě nebyla položena. Tím se vystavujeme nebezpečí, že budeme používat jen prázdná slova.

Literatura nyní poskytuje řadu obsahových podnětů pro pojem krize, avšak všechny z nich pokrývají pouze dílčí aspekty fenoménu krize. Tím se však vyhýbají formulaci problému.

V některých studiích sestavených pro vyučovací účely se jako účelná ukázala tato formulace:

- Krize je transformační fáze ve společenském vývoji.
- Všechny oblasti nemusejí být zasaženy současně a stejně silně.
- Intenzity dění v průběhu transformace mění svou sílu.
- Vnímání událostí se děje objektivně a subjektivně a je ovlivňováno prostorovou distancí.
- Výsledek transformace je ambivalentní a je ovlivňován jednáním společenských rozhodovacích činitelů.

Úzké vymezení pojmu vykazuje příliš velký vylučovací činitel - široké vymezení se vystavuje nebezpečí, že sklouzne do všeobecnosti. V rastru uvedená formulace se pokouší řešit „kvadraturu kruhu“. Tím by se mělo podařit pokrýt tzv. nové formulace problému.

Jak již bylo naznačeno, **spektrum činitelů vyvolávajících krize se kvalitativně a kvantitativně zřetelně změnilo**. Literatura poskytuje řadu přehledů ukazatelů, které jsou zpravidla nesystematické a v nejlepším případě mohou být hodnoceny jako podněty k přemýšlení. Vždy je nutno analyzovat v úvodu uvedené oblasti *politiky, ekonomie, ekologie, technologie a demografie*. Vycházet z toho a vždy moci sestavit „úplný“ seznam činitelů vyvolávajících krizi není reálné - přínos k řešení problému musí být posuzován jako malý. Spíše se zdá být důležité zachovat si určitou otevřenost a rezervu pro tzv. nová

ohrožení a tím snížit úroveň překvapení na minimum. Podrobný výklad činitelů vyvolávajících krize není na tomto místě možný.

Jak nyní dosáhnout toho, aby bylo možné události, resp. vývoj na úrovni společnosti v rámci včasného rozpoznávání krizí hodnotit? Tzv. systémově-evoluční rozšířený signálový přístup (systemisch-evolutionäre, *extended signal approach*) by mohl být možnou metodou.

Níže jsou vysvětleny premisy pro přístup a jádro přístupu, tzv. stupnice signálů (Signalgrid), podložená konkrétními příklady:

- Pod pojmem signál rozumíme informaci nebo skupinu informací, která může být přiřazena nějaké události, resp. procesu či struktuře v rámci vyvolávajících polí.

- Aby bylo možno signál vůbec vnímat, je na straně vnímajícího zapotřebí minimální stav vědění. Přitom se jedná např. o znalosti vztahů mezi společenskými skupinami, o historická pozadí nebo mocensko-politická hlediska. Minimální stav vědění je proto rozhodující, když se informace mění na signál.

- Intenzita vnímání signálu závisí na stavu vědění vnímajícího (čím vyšší je stav vědění, tím dříve bude dosud slabý signál rozpoznán a správně vysvětlen).

- Čím blíže je signál ke zvratu vývoje do krize, tím je konkrétnější a tím kratší čas zbývá pro reakci.

- Důležitým momentem v rámci fáze rozpoznání je čas pro reakci zbývající do skutečného vypuknutí krize.

Stupnice signálů zahrnuje následující stupně, které již poukazují na různé intenzity vývoje systému v rámci krize. Jako příklady jsou uvedeny konkrétní události z krize v bývalé Jugoslávii a také jednotlivé příklady situace v Turecku.

Velmi silné signály jsou signály, které vznikají bezprostředně před vypuknutím krize. Reakční doba je krátká, až zčásti neexistuje vůbec, a proto je možnost akce velmi omezená. Informace jsou téměř úplné, strukturované a jednoznačné. Zpravidla jsou i pro neodborníka zřetelné a důsledky jsou snadno odhadnutelné.

Jugoslávie: Stále násilnější postup ve sporu s Chorvatskem. Odmítnutí rotačního principu ve státním prezidiu. Oznámení oddělení Slovinska a Chorvatska s následným lidovým hlasováním. Hrozby vyhlášení výjimečného stavu.

Turecko: Tvrdost vojenského postupu proti kurdské straně PKK na počátku jara 1995 (kolem 21. března 1995, kurdského svátku, který má po léta symbolický charakter pro počátek zesílených rozporů mezi stoupenci strany PKK, umírněnými Kurdy v severním Iráku a tureckou armádou). Akce vojska proti liberálním Alewitům rovněž v březnu 1995.

Silné signály se od velmi silných signálů liší tím, že jejich projevy jsou přibližně o jeden stupeň nižší. Kdo disponuje všeobecnými politicko-historickými poznatky, rozpozná potenciální krizi; existují dostatečné možnosti akce.

Jugoslávie: Jednání byla ze všech stran stále prudší a násilnější - schopnost dialogu se blížila k nule. Oznámení o vyhlášení nezávislosti, např. v Krajině; prvé zasazení ozbrojených sil, aby bylo možno kontrolovat opozici; pokusy o změnu struktury státu.

Turecko: Polarizace mezi vojskem a civilními místy. Instrumentalizace vlády vojskem. Ekonomicky velmi špatné základní hodnoty jako nezaměstnanost, deficit platební bilance, rozpočtový deficit, míra inflace atd. vyvolávají sociální napětí. Nábožensky motivované rozpory.

Slabé signály jsou fragmentární, neurčité, málo jednoznačné informace s dlouhou reakční dobou a relativně velkým akčním potenciálem. Důsledky jsou rozpoznatelné jen pro odborníka se speciálními předběžnými znalostmi.

Jugoslávie: Násilné potlačení studentských protestů a po nich následující represe; mezinárodní výstrahy, že by mohl vzniknout druhý Libanon.

Turecko: Vznik výrazného rozdílu mezi východem a západem země (přibližně 75 % z téměř 60 milionů Turků je soustředěno v pěti velkoměstech, která všechna leží v západní části); v důsledku rychlého růstu počtu obyvatelstva stoupající sociální napětí, protože také hospodářská situace je od začátku devadesátých let velmi napjatá.

Mizivé signály vykazují dlouhou reakční dobu, nejsou strukturovány, v nejvyšší míře neúplné a difuzní. Tendence vývoje jsou rozpoznatelné pro odborníka s dokonalými poznatky (např. referent pro danou zemi, zpravodajská služba, dlouhodobý korespondent nějakých novin, časopisu nebo televizní stanice). Akční potenciál existuje ve velké míře, jeho využití je však obtížné.

Jugoslávie: Vznik „nového nacionalismu“ navzdory ústavě z roku 1974, která poskytovala určitou volnost; rozpad mocenské struktury po Titově smrti.

Turecko: Stále rozsáhlejší zapojování vojska do vládních záležitostí po smrti prezidenta republiky Özala; pomalé prolínání společenského života náboženskými prvky - to je nutno posuzovat zvláště z hlediska Atatürkova laického zaměření státu (stoupající počet nábožensky orientovaných univerzit a „koránových škol“, stále častější požadavky na nahrazení západně orientovaného právního systému systémem islámským atd.).

Požadavky na systém pro včasné rozpoznání krizí

Uvedené příklady mají pouze orientační charakter a vyjadřují nejvýraznější formy příslušného stupně signálu. Avšak i zde je možno vidět určité souvislosti. Stupnice signálů pro zevrubné hodnocení situace a tudíž také nebezpečí krize musí být mnohem širší a podrobnější. **Systém pro včasné rozpoznávání krizí** by proto musel splňovat minimálně:

1. **Požadavek globálnosti.** Systém musí vykazovat alespoň minimální míru schopnosti integrace pro existující struktury a systémy.

2. **Požadavek územní specifičnosti.** Musejí být brány v úvahu specifičnosti země, aby byly vyloučeny všeobecnosti.

3. **Tematicko-vědecký požadavek.** Komplexita, tj. mnohovrstevnost celkové problematiky vyžaduje rozsáhlou otevřenost. Na jedné straně musí být dána možnost začlenit nové okruhy problémů a na druhé straně musí být možná minimální míra inovační síly týkající se řešení problémů.

4. **Finanční požadavek.** Již na základě formulace problému je nutno hledat mezinárodní spolupráci. To je zesilováno rozpočtovými potřebami.

5. **Organizační požadavek.** Systém pro včasné rozpoznávání krizí musí být zakotven v přímé blízkosti politicky důležitých rozhodovacích činitelů.

6. **Technický požadavek.** Zabezpečení elektronického zpracování dat je vzhledem k množství informací a složitosti předmětu nezbytné.

Důležité je, aby od systému pro včasné rozpoznávání krizí nebylo očekáváno vyřešení krize samotné. Systém má charakter prostředku pro zabezpečení rozhodování. Krizová situace je jistým způsobem objektivizována a rozhodování je racionálnější a transparentnější. Toto jsou také základní podmínky pro tak zvané „správné“ rozhodování. Systém včasného rozpoznávání krizí tedy nabízí i základní předpoklady různých přístupů k řešení krize.

-Nas-